

ԳՐԻԳՈՐ ՊԱՏՐԻԱՐԲ ԵՂԹԱՅԱԿԻՐ

ԻՐ ՄԱՀՈՒԱՆ 200 ԱՄԵԱԿԻՆ ԱՌԻԹՈՎ

1749-1949

Այս տարի կը լրանայ Երուսաղէմի Առաքելական Ս. Աթոռին գահակալներէն՝ երիցս երանեալ Գրիգոր պատրիարք Շրջ-թայակիրի մահուան երկհարիւրամեակը. կ'արժէ ոգեկոչել անմահանուն Ս. Պատրիարքին յիշատակը և դասեր առնել իրմէն, որ՝ Ս. Աթոռոյ տարեգրութեանց մէջ եղակի անձնաւորութիւն մը եղած է, համանման իր անուանակից Գրիգոր Պարոնտէր պատրիարքին, և իրրեւ մեծ կազմակերպիչ ու բարեկարգիչ իր աթոռատէր ծառայութեանց եւ տառապանաց համար, երանութեան անթառամ պսակին արժանացած է: Ազատած և փրկած է Ս. Աթոռը պարտքի ճիրաններէն, պատմիչին բառերովը «թեթեացուցանելով չլիւսակուտակ բարդումն ծովասարաս պարտուց» (Հաննա, էջ 128) «զգետնելով պարտքին վիշապը» ինչպէս պիտի ըսէր մեր օրերուն, Հոգեւոյ Տ. Թորգոմ պատրիարք Դուշակեանը (1931-+ 1939):

- Աղեկայ¹²⁰ լուսով փառաց դու երեւեալ:
33. Ռեւնայ¹²¹ ոգւոյս իմոյ յոյժ քալկացեալ.
Դու ի ծըրաւքս կենսասուին լեւ
պահպանեալ:
34. Այս ծիր ի բիւ միջի գոլով եղեւ ծըրեալ.
Երկ եւ մու¹²² քրւով յանկիւ առա-
ւելեալ:
35. Յօգոսոսի հրնկիւ հրնգեակ աւուրբ
չափեալ.

ՅԱՓՐՈՂԻՏԵԱՅ ՕՐԳ¹²³ ՎԵՅԵԱՐԲԻ¹²⁴
ԲՕՐ¹²⁵ անուանեալ:

Հ. Ս. ԱՆՍՍԵԱՆ

ձրոյթ»: — (120) Աղեկայ, «ուժգնութիւն»: — (121) Ռեւնայ, «ուրախութիւն»: — (122) Մու, «մի, մէկ»: — (123) Ափրոդիտէայ օր, «ուրբաթ». լատիններէնում «ուրբաթ»ը կոչուած է dies Veneris «Վենուսի (Ափրոդիտէի) օր»: — (124) Յովհաննէս Վանականի ստուգարանութեամբ «ուրբաթ»ը՝ հայերէն նշանակում է «օր բօթի»:

Երուսաղէմի Առաքելական Ս. Աթոռը ի հնուց անտի բազմերես և բազմապահանջ ազգային պանծալի հաստատութիւն մ'եղած է, շնորհիւ Ս. Աթոռոյ Ս. Պատրիարքնեւրուն և Միաբանութեան տարած ջանքնեւ և աշխատութեանց, որոնք կարելիութեան սահմանին մէջ աշխատած են բարեկարգ և բարենախանձ վիճակի մէջ պահել Ս. Աթոռը: Երուսաղէմի իրաւակից երեք պատրիարքութեանց մէջ, Հայոց պատրիարքութիւնը նախանձելի և պատուաւոր դերք մը կը գրաւէ միջազգային հռչակ շահած Ս. Քաղաքին մէջ: Առանց մանրամասնութեանց մտնելու, Ս. Աթոռը կրօնական, ազգային և մշակութային հաստատութիւն մ'եղած է. ոսկայն իր աշխատանքին մեծագոյն բաժինը Ս. Տեղեաց մէջ է սպասած. ի Ս. Յարութիւն, ի Ս. Ծնունդ, ի Ս. Աստուածածին, ի Ս. Համբարձում, մեր ունեցած դարաւոր և ազգապարծան իրաւանց պաշտպանութեան ի խնդիր: Եւ ասիկա դիւրին գործ մը պէտք չէ նկատուի. վասնզի՝ ո՛չ միայն գիշերաջան տքնութիւն և մշտառեւ ժամանակ կը պահանջէ, այլ նաև արթնութիւն և հեռատեսութիւն Ս. Տեղեաց մէջ, մեր իրաւանց խնդիրը հաւասարակշիռ պահելու համար: Բացի Ս. Տեղեաց բազմակնճիւղ և բարդ խնդիրներէն, Ս. Աթոռը՝ կրօնական և եկեղեցական, վարչական և մատակարարական, կրթական և մտաւորական, կալուածական եւ շինուածական, հանրային և ժողովրդական այլևայլ խնդիրներով ալ ծանրաբեռնուած հաստատութիւն մը եղած է և կը շարունակէ ըլլալ:

Գրիգոր պատրիարք Շրջայակիր Աղուանից կամ Շիրուանի երկրէն էր ծնած 1669ին, ուստի կոչուեցաւ Շիրուանցի: Անիկա իր վաղ հասակին մտած էր Տարօնի Ս. Կարապետի վանքը, աշակերտելով Վարդան վարդապետին: Նոյն վանքին վանահօր վախճանէն վերջը վանահայր ընտրուած էր երիտասարդ հասակին մէջ (1710-1715): Գրիգոր պատրիարք Շրջայակիր, իր կրօ-

նական և դատարարակցական ուսումը առաւ Ս. Կարապետ Ամբորդի կամ ժողովըրդական հնչմամբ Ամբատլի վանքին մէջ, ուր Գրիգոր Տաթևացիէն սկսեալ ուսումնարան կամ դասատուն մը կար զոր իրենք համալսարան կը կոչէին, հոն այդ համալսարանին մէջ իրեն ընկերակից ունեցաւ Յովհաննէս Վրդ. Կոլոտ Բաղիշեցիէն և ուրիշներ: Վարդան Վրդ. ի մահէն վերջը, Գրիգոր և Յովհաննէս վարդապետներ իրրև եղբայրակից և դասակից ընկերներ Ամբատլին կը մեկնին և 1706ին ուխտի և երկրպագութեան կուգան Տարօնի Ս. Կարապետ վանքը: 1709ին, Տարօնի Ս. Կարապետ վանքը, երկրաշարժին պատճառաւ մեծ վնասներու ենթարկուած էր և վանքին պարտքերը զիջաբարդուած էին: Յովհաննէս Վրդ. Գրիգոր Վրդ. ին կարգադրութեամբ Կ. Պուլիս կ'երթայ (1712-13), հոն հանգանակութիւն կատարելու և Ս. Կարապետի վանքին պարտքը թեթևցնելու համար: «Ժողովել ողորմութիւն յատուածասէր անձանց առ ի թեթևացուցանելով պարտուցն ծանրութիւն»: Յիրաւի Յովհաննէս Վրդ. իր առաքելութեան մէջ կը յաջողի և Գրիգոր Վրդ. ի աջակցութեամբ իր համշխրակին Ս. Կարապետը պարտքերէ կ'ազատեն և կը նորոգեն, թանկագին սպասներով օժտելով զայն:

* * *

Այս միջոցին Երուսաղէմի պատրիարքութիւնը միացուած էր Կ. Պոլսոյ պատրիարքութեան: Ս. Յակոբի վանքը կը տընտեռէին աշխարհական փոխանորդներ Պապա, Նազար, Գապրիմալ անուններով: 1710-1714 թուականը Ս. Աթոռոյն համար աղէտալի և չարագուշակ տարի մը եղած էր, իսկապէս Ս. Աթոռ մեծ տագնապի մը մէջ կը գտնուէր, մեծագումար պարտքի և ծանր տոկոսներու բեռան տակ ընկճուած ըլլալով: Պապաները, կամ Նազարները ուրոշ իրենէ չարասէր և չարաչա՛հ մարդիկ էին, վանքը կը կեղեքէին, եւ անոր մէջ գտնուող նուիրական անօթները, որքան որ, կարգ մը թանկագին առարկաները գրաւի դրած, ոսկիները և արծաթները հալեցնելով ծախած էին, վանքին պարտքը հատուցանելու պատրուա-

կաւ: Պարտքը սակայն օր քան զօր կ'աճէր, այնպէս որ՝ Երուսաղէմի վանքը անօրինակ և մեծ տագնապի մը մէջ միբճուած, անդունդին եզրը հասած էր: Կ. Պոլսոյ Սահակ պատրիարքին և խորհրդականներու որոշմամբ, Յովհաննէս Կոլոտ Աթոռակալ և Վէքիլ կը նշանակուի Ս. Յակոբի վանքին և 1713-14ին Երուսաղէմ կը հասնի, աճուրդի դրուած սրբավայրերը կ'ազատէ և նուիրական անօթները ետ կ'առնէ: «Սահակ ինչչնչառութիւն եղև սրբոյ տանս այսորիկոյ Կոլոտ, Երուսաղէմի մէջ, իրրև Աթոռակալ և Վէքիլ, բոլորէն յարգանք վայելեց եւ Երուսաղէմի փաշան կարի հաւանեցաւ Կոլոտի կարգադրութեանց, փաշան Սուլթան Մահմուտ կայսեր գրեց, Սուլթանը ի նշան զնահատութեան խիւլայեց Հայոց վանքին Աթոռակալը: Կոլոտ, վերջ մը տալու համար պարտքին Միաբանութեան կարող անդամներուն եւ Հաննէ վարդապետին ներկայութեան, իրրև հիմնական կարգադրութիւն փշուր փշուր ըրաւ Հասարակաց կնիքը, այդ կնիքը Օրթայի Կնիք կամ ըստ Կոլոտի Կնիք Պարտուց կը կոչուէր, Կ. Պոլսէն Երուսաղէմ ղրկուած Վեֆիլները, այդ կնիքով է որ վանքի անունով փոխառութիւններ կ'ընէին և վանքը կը կեղեքէին: Կոլոտ Երուսաղէմի մէջ այս կարգադրութիւնները կատարելէն վերջ, Կ. Պոլիս կը վերադառնայ և հոն մեծամեծներուն և ամիրաներուն կը նկարագրէ Երուսաղէմի վանքին աղէտալի և խղճալի վիճակը: Յովհաննէս Կոլոտ 1715ին Կ. Պոլսոյ պատրիարքութիւնը կ'ստանձնէ և հետեւալ օրն իսկ Երուսաղէմի պատրիարքութիւնը կը բաժնէ Կ. Պոլսոյ պատրիարքութեանէն եւ Կ. Պոլսոյ եկեղեցիներուն մէջ «եւ ի պատարագն յիշատակել Սուրբ Երուսաղէմի պատրիարք զՏէր Գրիգոր Աստուածաբան վարդապետն» (14 Սեպտ. 1715): Կոլոտ պատրիարք Ագրիանուպոլիս (Էտրնէ) կ'երթայ, հոն Սուլթան Մահմուտէն թէ՛ իրեն և թէ՛ Գրիգոր Շիրուանցիի համար հրովարտականք կ'ստանայ: Կոլոտ կայսերական հրովարտականքը ընդունելով Կ. Պուլիս կը վերադառնայ և 1716ին երկու Աթոռներու բաժանումը գլուխ հանելով այս պարագան պաշտօնապէս կը տեղեկագրէ Աստուածատուր կաթողիկոսին: Աստուածատուր կաթողիկոս այս կարգադրութեան

համաձայն գտնուելով կը գրէ Գրիգոր վրդ. Շիրուանցիին, որ Տարօն կը գտնուէր, որպէսզի ընդունի Երուսաղէմի պատրիարքութիւնը Գրիգոր վրդ. նախապէս զբնակաւորութիւն կը յայտնէ, սակայն յետոյ տեղի տալով Աստուածատուր կաթողիկոսի պնդումներուն, կ'ընդունի Երուսաղէմի պատրիարքութիւնը Երկու պատրիարքութեանց բաժանումը ժողովուրդի կողմէ խնդութեամբ և ուրախութեամբ ընդունուեցաւ և Հայ ժողովուրդը մէկ մաղթանք ունէր «Տէր օգնեցէ նոցա» և յիշաւ Տէրը օգնեց և Ս. Աթոռը ազատեցաւ լեռնակուտակ պարտքերէն:

Երուսաղէմի պատրիարքութեան մէջ, պարտքի խնդիրը հինէն ի վեր խնդիրներու խնդիր եղած է միշտ և բազմաթիւ զբնակարութեանց և հակամարտութեանց դուռ բացած է:

Պարտքին քանակը յիշուած չէ թէ և, սակայն Հաննէ պատմագիր անթուելի կ'ըսէ «անթուելի պարտուց և տոկոսեաց», «զլեռնակուտակ... պարտուց», ուրեմն մեծաւ գումար պարտք մը կար, կը կարծուի թէ աւելի քան 800 քսակ(*) եղած է:

Գրիգոր պատրիարք՝ վանքին մեծաւ քանակ պարտքերը վճարելու համար երկաթէ շղթայ մը կ'անցնէ վրիլը 1718ին, և կը կոչուի «Շղթայակիր», իսկ օտարներ «Զինճիրլի Փաթրիք» կ'անուանեն զայն, «Եզ ի պարանոցն իւր գանուբս երկաթիս գերեսարաս. և փակեաց զայն ակիւք ամրագունիւք, ուխտելով ընդ Աստուած ո՛չ հանել ի պարանոցէն իւրմէ՝ մինչև այցարանցէ նոյն ինքն տառապելոց ազգիս հայոց, և սրբեաց զարտօսը յամենայն աշաց, և բարձրէ զնախատինս յազգէս մերմէ, թեթևացուցանելով զլեռնակուտակ բարդումն ծովասարաս պարտուց» (Հաննէ, էջ 128): 1717ին Գր. պատրիարք Կ. Պոլսէն նիւթապէս կ'օգնէ և կը նորոգուի Ս. Թարութեան Տաճարը: 1720ին կը նորոգուին նաև Հանդերձից Բաժանման սեղանը, Իւղարբից սեղանը, Ս. Գերեզմանի գրմբէթը, Գր. պատրիարք Կ. Պոլսէն ճամբայ կ'ելլէ 1720 թուականին և ճամբու ընթացքին Հալէպ կը հանդիպի և հոն ևս

կալուածներ կը գնէ, և Հոգեւորներ կը նորոգէ և 1721 Փետր. 12ին Ս. Աթոռ կը ժամանէ: Անմիջապէս գործի կը ընուի, գրաւի դրուած թանկագին առարկաները մաս առ մաս կը սկսի ազատել, Երուսաղէմի, Յոպպէի, Ռէմլէի և Բեթղեհէմի մէջ տուներ, պարտէզներ, խանութներ և մազազաներ կը գնէ: Գր. պատրիարք ութը տարուան մէջ, օժանդակութեամբ Կոլոտ պատրիարքին և Կ. Պոլսոյ իշխաններուն և ամիրաններուն և այլոց կը յաջողի Ս. Աթոռին պարտքերը վճարել, ինչ որ խոր գնահատութեան կ'արժանանայ և ուրախութիւն կը պատճառէ Հայ ժողովուրդին: Երկուսն էլ յիշատակարաններուն մէջ գրեթէ միշտ Գր. Շղթայակիրի և Կոլոտի անուններուն հետ կը յիշուի Թովհանէսի (Հաննէի) անունը, իրրե վաստակաւոր Ս. Աթոռոյ, որ եկեղեցական նկարներ ալ նկարած է:

Կարապետ կաթողիկոս Զէյթունցի և Կոլոտ պատրիարք Շղթայակիրէն կը խնդրեն որ շղթան վրիլէն հանէ, յայտարարելով թէ՝ քանի որ պարտքերը ջնջուած են և Աթոռը չքեղազարդուած է «ոչ է ճահ զի սրբազան այն ի մէջ սոյն երկաթեայ անրոյն չարչարիցի» (Հաննէ, էջ 136):

Գրիգոր Պատրիարք տեղի տուաւ և երկաթէ շղթան վրիլէն հանեց «մինչ ետես զգիրն ողջունի, բազում արտասուօք եհան գերկաթն ի պարանոցէ իւրմէ» (Հաննէ էջ 136):

Գրիգոր պատրիարք պարտքերը վճարելէն և շղթան վրիլէն հանելէն ետքն է որ կը նստի Առաքելական Ս. Աթոռ 1728ին: Այս պատմական յիշատակը յաւերժացնելու համար, Ս. Էջմիածնի եկեղեցւոյն մէջ, Ս. Սինա անունով պատարագամատոյց սեղան մը կը կանգնէ «ի յիշատակ ազգիս Հայոց» (Հաննէ, էջ 136) և վրիլին անցուցած շղթան կը դետեղէ «ի սիւնս նորա» (Աստ. Բ. 10):

Հոգեւորս Օրմանեան Սրբազանին համաձայն, այդ շղթան «Այնտեղ մնացած է մինչև վերջին դարուն կէսերը, և այժմ իրրե թանկարժէք առարկայ մը կը պահուի

(*) 1 քսակը հաւասար եղած է այդ ժամանակուան սակով 500 կուրուի: $500 \times 800 = 400.000$:

Ս. Յակոբեանց Տաճարին գանձարանը» (Ազգ. Բ. Հատոր, էջ 2864)։

Շղթայակիր կը ստիպուի Կ. Պոլիս մեկնել Ս. Յակոբի յոյներէն գրաւուելու խնդրոյն համար 1736 ին։

Շղթայակիր և Կոլոտ պատրիարքները և Յարութիւն ամիրա Մուրատեան Ս. Յակոբի վանքը կ'ազատեն յոյներու ոտնձգութիւններէն (Սուրբ Յակոբի Աեպհականութեան խնդիր, հրատարակեց Մ. Ե. Ն., Սիւն, 1942, Մարտ-Ապրիլ, էջ 89-91)։

Շղթայակիր Պոլսոյ իր ուղևորութիւնը գրի առած էր, որ 1866ին հրատարակուած է (Սիւն, էջ 122, 141, 184)։ Շղթայակիր երեք անգամ կաթողիկոս ընտրուած է, բայց երեք անգամին ալ մերժած է (Սիւն, 1866, էջ 142)։

Շղթայակիր պատրիարքութեան շըջանին, 1729ին Մուսղատիկ պատահեցաւ, սակայն չնորհա իր կանխատեսութեանց, Յունաց հետ բանակցութիւններ տեղի ունեցան, Յոյները Ապրիլ 6ին, իսկ Հայերը Ապրիլ 13ին կատարեցին, «չեղե ինչ վէճ կամ խռովութիւն» (Աստ. Բ. 24)։

Շղթայակիր պատրիարքը վախճանեցաւ 1749 Փետր. 12ին ութսունամեայ տարիքին մէջ, և Գրիգոր Պարոնտէր պատրիարքի գամբարանին տունքեր, մարմինը ամփոփուեցաւ Սիւն լերան վրայ։ Իր անունն ալ Գրիգոր Պարոնտէր պատրիարքի նման երուսաղէմի և իր թեմերուն մէջ մատուցուած պատարագներուն «Գոհութիւն» քարոզին մէջ կը յիշատակուի։

Գրիգոր պատրիարք Շղթայակիր 32 տարիներ պատրիարքական պաշտօնը վարեց, բազմաթիւ և մեծ պատրիարքի մը համբաւը ձգելով իր յաջորդներուն։

Օրհնութիւն իր սուրբ յիշատակին։

ՊԱՐԴԵՆԻ ՎՐԴ. ՎՐԹԱՆԷՍԵԱՆ

Շ Ղ Թ Ա Յ Ա Կ Ի Ր

ԱՐԹՈՒՆ ՊԱՇԱԿԸ

Ինչ օրտառուչ զուգարկութիւն։ Երկու հարիւր տարիներ վերջ, գրեթէ նոյն պայմաններու տակ ապրող Ս. Աթոռը, իր բնականաւոր ժառանգորդը իր երջանկալիչատակ նախնիքներուն, կուգայ վերջիչել և Միաբանութեան ու յուսահատ ժողովրդեան առջև դնել կեանքը մէկու մը, որ այս Հաստատութեան համար եղաւ անկէղ մորենի մը, բառին ամենախոր հասկացութեամբը։

Պէտք է կայ երեւակայութեան սլացիկ թռիչքներու, մտաբերելու համար պահն ու ժամանակը, երբ կ'ապրէր աւելիառ հայրապետը այս նոյն կամարներուն տակ նոյն պայմաններով ծանրաբեռնուած։ Կը բաւէ մեր այսօրուան կեանքին վրայ աւելցնել երկարող անկուշտ թաթը օրուան կառավարութեան, ունենալու համար գոյավիճակը երբեմնի այս բազմաչարչար Հաստատութեան։

Երուսաղէմ, որ սիրտն ու հոգին էր եղած հաշկեան զարմիս Գրիստոսածին զաւակներուն, իր պատմութեան ամենաաղետալի դարաշրջանն էր որ կ'ապրէր ԺԸ. դարու արշալոյսին, մերկացած իր հոգեւոր փառքերէն ու դաշտ դարձած անձնական շահատակութեանց և եռախրական ձգտումներու։ Երբ Արեւելեան նոր վանականութիւն մը հայրենիքը համալսարաններով օժտելու տնդոտ գործին լծուած, բանիմաց վարդապետներ և քաջ հովիւներ պատրաստելու կը ֆանար, ասդին, Երուսաղէմի մէջ, մեծաւ մասամբ աշխարհիկ դործիչներ, քանդել կ'աշխատէին զարաւոր Հաստատութիւնը, այսու աւելցնելով վըտանդին ծանրութիւնը որ կործանում կը սպառնար Սրբոց Յակոբեանց երբեմնի նախանձելի դիրքին։

Սրբազան ձեռք մը, զոհողութեան խորունկ գիտակցութեամբ զրահաւորուած հոգի մը պէտք էր, ազատելու համար զահավիժող ու անմատչելի բարձունքին շըրթներէն դէպի անդունդ թաւալող այս Հաստատութեան։